माधव सयपत्रीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली विभाग अन्तर्गत नेपाली
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
रमेश ढुङ्गेल
नेपाली विभाग
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर
२०६९

शोध निर्देशक
डा.धनप्रसाद सुवेदी
उपप्राध्यापक

माधव सयपत्रीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली विभाग अन्तर्गत नेपाली
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
रमेश ढुङ्गेल
पाटन संयुक्त क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
पाटनढोका, ललितपुर
२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
पाटन संयुक्त क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
पाटनढोका, ललितपुर

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विभाग, पाटन संयुक्त क्याम्पसमा स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका विद्यार्थी श्री रमेश ढुङ्गेलले **माधव सयपत्रीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा मेहनतपूर्वक तयार गर्नुभएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यबाट सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

डा.धनप्रसाद सुवेदी
उपप्राध्यापक
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली विभाग
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर ।

मिति : २०६९/०४/३१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
पाटन संयुक्त क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
पाटनढोका, ललितपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विभागको शैक्षिक सत्र २०६४/०६५ का छात्र श्री रमेश ढुङ्गेलले स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **माधव सयपत्रीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिद्वारा आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा. डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी (विभागीय संयोजक) ....

२. डा. केदार न्यौपाने (विभागीय प्रमुख) ....

३. डा.धनप्रसाद सुवेदी (शोध निर्देशक) ....

४. डा. गोपीन्द्र कुमार पौडेल (वाह्य परीक्षक) ....

मिति : २०६९/०४/३१

कृतज्ञता ज्ञापन

माधव सयपत्री नेपाली साहित्य क्षेत्रका प्रगतिवादी युवा साहित्यकार हुन् । माधव सयपत्रीले साहित्य साधना, विशेषतः कथामा जीवन उत्सर्ग गरे तापनि उनको साहित्यसापेक्ष्य नाटक तथा कविता एवम् बालकथा तथा औपन्यासिक कृतिहरूको आवश्यकता अनुरुप अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइँदैन । प्रस्तुत शोध यही अभाव पूर्ति गर्न एवम् माधव सयपत्रीको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रलाई पूर्णाकृति प्रदान गर्ने क्रममा प्रथमतः श्रद्धेय गुरु डा.धन प्रसाद सुवेदीप्रति विनम्रतापूर्वक हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधपत्र तयारीका क्रममा उहाँबाट प्राप्त प्राज्ञिक परामर्श एवम् विद्वतापूर्ण निर्देशनले मलाई थप अध्ययन तथा अनुसन्धानका लागि समेत हौसला प्रदान गरिरहेको छ । शोधपत्र निर्माण कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली शिक्षण समिति का संयोजक श्रद्धेय गुरुवर प्रा.डा जगदीशचन्द्र भण्डारी र विभागीय प्रमुख डा. केदार न्यौपाने र बाह्य परीक्षक डा. गोपीन्द्र कुमार पौडेल प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोध लेखन गर्ने क्रममा आफ्नो पसिना माटोसँग साटेर आजको परिस्थितिसँग उभ्याउन अथक प्रयत्न गर्ने श्रद्धेय पिता कृष्ण प्रसाद ढुङ्गेल र ममतामयी माता शान्ता कुमारी ढुङ्गेलप्रति चिर ऋणी रहेको छु । मेरो जीवनको सदैव उच्च प्रगति चाहने र मेरा हर कदममा साथ दिने अति नै प्यारा हजुरबुवा जयप्रसाद ढुङ्गेल र प्यारी हजुरआमा रत्न कुमारी ढुङ्गेल साथै जीवनसँगिनी रिता ढुङ्गेलप्रति पनि यो लेखनको क्रममा आभारी रहेको छु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका क्रममा शोधनायकका बारेमा आवश्यक सूचना प्रदानगर्ने साहित्यकारत्रय पेशल आचार्य, रामचन्द्र वियोगी, डा. सुमन कर्माचार्य, सहयोगी अनन्य मित्र खेचबहादुर खड्का र शोध नायक माधव सयपत्री परिवारका सदस्यहरू सबैप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका क्रममा सहयोग पुऱ्याउनु हुने मित्रहरू उमङ्ग मैनाली, नवीन मनोहर, नवराज पथिक, हिमाल ढुङ्गेल, खिला बहादुर महत, रामेछाप पोष्टका सम्पादक एवं प्रकाशक विदुर ढुङ्गेल, भाई मुकेश प्रसाद ढुङ्गेल, लगायतका मित्रहरूको सहयोग बिर्सन नै नसक्ने रहेको छ ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रलाई समुचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग पाटन संयुक्त क्याम्पसमार्फत त्रि.वि.वि. परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, बल्खुसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

रमेश ढुङ्गेल
शैक्षिक सत्र २०६४/०६५
रोल नं. २०
त्रि.वि. दर्ता नं. ७-१-२५-४१८-९६
परीक्षा क्रमाङ्क : २२०४७१

विषय सूची

	पृष्ठ संख्या
शोध निर्देशकको मन्तव्य	
स्वीकृति पत्र	
कृतज्ञता ज्ञापन	
सङ्क्षेपिकृत शब्दसूची	
परिच्छेद - एक : शोध परिचय	**१–५**
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य,	२
१.४ पूर्व कार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य,महत्व र उपयोगिता	४
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन,	४
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	४
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	५
परिच्छेद - दुई : माधव सयपत्रीको जीवनी	**६–२२**
२.१ पृष्ठभूमि	६
२.२ वंश परम्परा	६
२.३ जन्म र जन्मस्थान	७
२.४ नामकरण	७
२.५ पारिवारिक पृष्ठभूमि	८
२.६ बाल्यकाल,	९
२.७ शिक्षादीक्षा	९
२.८ उपनयन	१०
२.९ विवाह	१०
२.१० सन्तान	११
२.११ दाजुभाइ-दिदीबहिनी	११

२.१२ आर्थिक स्थिति, ११
२.१३ दिनचर्या १२
२.१४ व्यक्तिगत रूची तथा स्वभाव १२
२.१५ मानसिक वियोगका क्षणहरू १४
२.१६ सन्तुष्टि र ग्लानिका क्षणहरू १४
२.१७ राष्ट्रिय स्तरमा गरेका कार्यहरू १५
२.१८ जागिरे जीवन १६
२.१९ सामाजिक जीवन १६
२.२० स्रष्टा र जीवन १७
२.२०.१ प्रभाव, प्रेरणा र प्रारम्भ १७
२.२०.२ प्रकाशित कृतिहरू १८
२.२१ बसोबास १९
२.२२ शारीरिक अवस्था र स्वास्थ्य स्थिति १९
२.२३ भ्रमण १९
२.२४ सम्मान तथा पुरस्कार २०
२.२५ साहित्य सम्बन्धी दृष्टिकोण २०
२.२६ जीवन जगत् सम्बन्धी दृष्टिकोण २०
२.२७ निष्कर्ष २१
परिच्छेद - तिन : माधव सयपत्रीको व्यक्तित्व २३–२८
३.१ पृष्ठभूमि २३
३.२ निजी व्यक्तित्व २३
३.३ सार्वजनिक व्यक्तित्व २४
३.३.१ साहित्येतर व्यक्तित्व, २५
३.३.२ सरकारी शिक्षण सेवाको व्यक्तित्व २५
३.३.३ राजनैतिक व्यक्तित्व २५
३.३.४ शिक्षक व्यक्तित्व २५
३.३.५ साहित्यिक व्यक्तित्व २६

३.४ जीवनी व्यक्तित्व र साहित्यक सिर्जनाबीच आन्तरिक सामञ्जस्य २७

३.५ निष्कर्ष २८

परिच्छेद - चार : माधव सयपत्रीको कृतित्वको अध्ययन २९-

४.१ परिचय २९

४.२ प्रकाशित कृतिहरू २९

४.३ चरण विभाजन ३०

४.४ प्रकाशित कृतिको विश्लेषण ३१

४.४.१ 'कविता गर्भधारण गर्छन्' (२०५८) ३१

४.४.१.१ भाव विधान ३२

४.४.१.२ लय विधान ३६

४.४.१.३ भाषाशैली ३९

४.४.२ 'उत्सव र मालिकको थाल' (२०६२) ४३

४.४.२.१ विषयवस्तु कथासार ४४

४.४.२.२ पात्र विधान ४५

४.४.२.३ परिवेश ४६

४.४.२.४ भाषाशैली ४६

४.४.२.५ संवाद ४६

४.४.२.६ उद्देश्य ४७

४.४.३ 'पालैपालो कथा भनौं' (२०६४) ४७

४.४.३.१ कथानक ४८

४.४.३.२ चरित्र ५०

४.४.३.३ परिवेश ५१

४.४.३.४ दृष्टिविन्दु ५१

४.४.३.५ भाषाशैली ५१

४.४.३.६ उद्देश्य ५२

४.४.४ 'सत्ता-कवच' (२०६५) ५२

४.४.४.१ कथानक ५३

४.४.४.२ चरित्र ५६

४.४.४.३ परिवेश ५७

४.४.४.४ उद्देश्य ५८

४.४.४.५ भाषाशैली ६०

४.४.४.६ दृष्टिविन्दु ६२

४.४.५ 'पाङ्ग्रेको सहर यात्रा' (२०६५) ६३

४.४.५.१ कथानक ६४

४.४.५.२ चरित्र/पात्र ६४

४.४.५.३ परिवेश ६४

४.४.५.४ दृष्टिविन्दु ६५

४.४.५.५ भाषाशैली ६५

४.४.५.६ उद्देश्य ६६

४.५ मूल प्रवृत्ति ६६

परिच्छेद - पाँच : उपसंहार तथा निष्कर्ष **६९-७५**

५.१ उपसंहार ६९

५.२ निष्कर्ष ७४

परिशिष्ट 76-85

सन्दर्भ सामग्री सूची

८६-८८

सङक्षेपीकृत शब्दसूची

सङक्षिप्त रूप	**पूर्ण रूप**
ई. सं.	ईश्वीय सम्बत्
एम.ए.	मास्टर्स् इन् आर्टस्
काठ.	काठमाण्डौं
गा. वि. स.	गाँऊ विकास समिति
डा.	डाक्टर
तृ. सं.	तृतीय संस्करण
दो. सं.	दोस्रो संस्करण
ने.क.पा.	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी
ने.रा.प्र.प.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	पृष्ठ
ल. पु.	लतितपुर
स्व.वि.यू.	स्वतन्त्र विद्यार्थी यूनियन
वि.सं.	विक्रम सम्बत
सं.	संस्करण
सम्पा.	सम्पादक
सा.प्र.	साझा प्रकाशन
त्रि. वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय